

Ю.В.Громик – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Волинського державного університету імені Лесі Українки

Особливості консонантизму українських говірок Берестейсько-Пінського Полісся в записах місцевого фольклору

*Роботу виконано на кафедрі історії та культури
української мови ВДУ ім. Лесі Українки*

У статті проаналізовано характерні особливості консонантизму українських говірок Берестейщини та Пінщини, відбиті в записах місцевого фольклору. Більшість прокоментованих фонетичних явищ берестейсько-пінських говірок – власне українські інновації, ареал яких охоплює всі північноукраїнські діалекти.

Ключові слова: ареал, говірка, консонантизм, інновація.

Peculiarities of Ukrainian sayings consonantism of Brest-Pinsk Polissya in the local folklore notes

In the article the characteristic features of Ukrainian sayings consonantism of Brest-Pinsk Polissya reflected in the local folklore notes are investigated. It is determined that the most phonetical phenomena of Brest-Pinsk Polissya sayings are proper Ukrainian innovation, area of which includes all the North-Ukrainian dialects.

Key words: area, sayings, consonantism, innovation.

Фахово зроблені фольклорні записи – надійне джерело інформації про особливості місцевих говірок. Такої характеристики заслуговує двотомний збірник “Песенны фальклор Палесся”, упорядкований білоруським дослідником Володимиром Роговичем. У книзі вміщено фольклорні тексти, зафіксовані в основному на території Кобринського та Пінського районів Берестейської області Білорусі, а отже, співвідносні з українськими говірками центральної та східної частин берестейсько-пінського ареалу¹ (із 958 пісень усього 18 записані на півночі Берестейської області та на Гомельщині і за мовними ознаками можуть бути кваліфіковані як безсумнівно білоруські).

1. Відмінності в мікросистемі губних фонем.

В опрацьованих фольклорних текстах спостережено відмінності у навантаженості пом'якшених варіантів губних фонем. Вони зумовлені кількома факторами фонетичного характеру, найперше – специфікою рефлексії в говірках берестейсько-пінського масиву етимологічного *i. Так, у східній частині ареалу після губних давній *i частково зберігається, у зв'язку з чим у таких словоформах попередні губні реалізуються у своїх комбінаторних пом'якшених варіантах: *собірають* (ПФП I, 93), *вгнэвіты* (ПФП II, 124), *мілий*, *міловаты* (ПФП I, 103), *ны трапіла* (ПФП I, 108), *вішэнь* (ПФП I, 110), *нэ відная* (ПФП I, 237), *вэльмі* (ПФП I, 248), *місочкы* (ПФП II, 264), *віднэсэнько* (ПФП II, 368), *з сэмі полёв* (ПФП II, 369),

¹ В українській діалектології берестейсько-пінський ареал традиційно поділяється на чотири говіркові групи: західну, центральну (берестейсько-кобринську), східну (пінську) та південно-центральну острівну (Назарова, 39).

біты (ПФП II, 27), ластавіца (ПФП I, 17), рыбіну (ПФП I, 459), робів (ПФП I, 31) та ін., пор.: “Робів ты мні, робів ты мні всэ в охоту” (ПФП I, 31), “Як мій міленькій будэ йдэты, просю ж, дзіверко, ёбороньты” (ПФП I, 103).

У цій же говірковій групі губні рідко зберігають свою історичну м’якість перед ненаголошеним [e], що в цій позиції реалізується у звукові з вищою і вужчою артикуляцією [i]: звіло (ПФП I, 262), подвізэмо (ПФП II, 439), мічом (ПФП I, 437), міс’ті (ПФП I, 156), звін’іты (ПФП II, 52) та ін., пор.: “Я ж тых татарув мічом посіку, красну дівчыну за сэбэ озьму” (ПФП I, 437). Якщо ж [e] < *e, *ь незалежно від наголосу перед твердим приголосним та в кінці слова розвинулося в [o], то відзначено збереження пом’якшеної вимови губних: с’вёкорко (ПФП I, 309), у с’вёкорка (ПФП I, 148), овёс (ПФП I, 480), свёкр’ров (ПФП I, 315), свёкр’ровка, свёкр’рувка (ПФП II, 259), свёкр’русы (ПФП I, 147), свёкр’рочка (ПФП I, 401) та ін., пор.: “Ой, вэлів жэ мні с’вёкорко много діла зробіты ... сэм кюп жыта дай нажаты” (ПФП I, 309).

Деякі фонетичні процеси зумовили зменшення частотності вживання пом’якшених варіантів губних. Практично в усіх берестейсько-пінських говірках засвідчено типово поліську депалаталізацію губних перед рефlekсами давнього *ě: вэнкы (ПФП I, 61), вэнчавса (ПФП I, 167), бэлява (ПФП I, 132), освытыла (ПФП I, 37), звэрыну (ПФП I, 459), сповэдайса (ПФП I, 54), бэжыть (ПФП I, 104), змынывса (ПФП I, 338), мэшчанкы (ПФП I, 165), пысочку (ПФП I, 65), вэрнійшого (ПФП I, 302), вэдэрыцэ (ПФП II, 257), заспывалы (ПФП I, 27), зацвыла (ПФП I, 134), вытаты (ПФП I, 436), замысыты (ПФП I, 309), мысыла (ПФП II, 65), замытае (ПФП I, 438), спышыла (ПФП I, 455) та ін., пор.: “Нашы сваты пэшком ішы, молодого в мэшку нэслы” (ПФП II, 217), “Молодычкы свое горэ бэдууть” (ПФП I, 236).

У більшості опрацьованих текстів відбито характерне для всього поліського ареалу ствердіння історично м’яких губних перед рефlekсами етимологічного *e: мэкіну (ПФП II, 287), мыкыны (ПФП II, 162), повэзэлы (ПФП I, 338), пудвызав (ПФП II, 148) та ін., пор.: “Заміст коровы дае міх соломы, а вмісто пырыны дае міх мыкыны” (ПФП II, 162), “Коб мы жыто дай дожэлы, а снопы всі повэзэлы” (ПФП I, 338). У випадку рефlekсації *e > [’a] м’якість губного після його ствердіння розвивається в окрему артикуляційну одиницю – консонант [й], як і в більшості українських діалектів: н’ятая (ПФП II, 284), м’якыну (ПФП II, 287), по н’яты (ПФП II, 302), в’язаты (ПФП II, 282), зав’язвалы, нав’язвае, нав’язныкы (ПФП II, 31), зов’яв (ПФП II, 281), в м’яту (ПФП II, 78), дэв’ять (ПФП I, 322) та ін., пор.: “Послав мэне дай свюкорко, ой, да пуд бур жыто жаты ... дай загадав дэв’ять куп нажаты” (ПФП I, 322), “Ой, вбырайса, короваю, то в руту, то в м’яту” (ПФП II, 80). Спорадично перед [’a], що розвинулося з давнього *e, фіксоване збереження м’якості губних, яке, щоправда, не становить релевантної особливості жодної говіркової групи: мякка постэля (ПФП I, 18), мякко (ПФП I, 70), в мятку (ПФП II, 82), ны звянэ (ПФП II, 281) та ін., пор.: “Як мні мякко спаты... на пухову пэрыні” (ПФП I, 70), “Ой, вбырайса, короваю, то в рутку, то в мятку” (ПФП II, 82).

Фольклорні тексти, співвідносні з говірками східної групи, відбивають також депалаталізацію історично м’яких губних перед монофтонгами [o], [ү] як типово північноукраїнськими рефlekсами давнього *e, що могла супроводжуватися розвитком додаткової артикуляції [й], як і в багатьох інших поліських ареалах: пов’ёв (ПФП I, 456) [пов’йов] < псл. *povedl’ь, пов’ёз (ПФП II, 298) [пов’йоз] < псл. *rovezl’ь, прыв’юв (ПФП II, 28) [прив’йүв] < псл. *privedl’ь, прыв’юз (ПФП II, 30) [прив’йүз] < псл. *privezl’ь, подібно також обов’юв (ПФП II, 40) та ін., пор.: “Выйду ж я на вулоньку – слэдка знать, гэто ж мою дочэньку пов’ёз зять” (ПФП II, 298), “Вун узяв еі да за ручыньку да пов’ёв еі да в свытлычэньку” (ПФП I, 456). Ці ж матеріали відбивають непослідовність окресленого фонетичного процесу – трапляються форми зі збереженням історичної м’якості губних перед указаними рефlekсами *e: с’вюкор (ПФП I, 318) < псл. *svekr’ь, с’вюкорко, для с’вюкорка (ПФП I, 322), попюк (ПФП I, 69) < псл. *ropokl’ь, прывюз (ПФП I, 318) < псл. *privezl’ь, грыбюнкою (ПФП I, 34), пэрэпюлцы, пэрэпюлчыны (ПФП I, 248) та ін., пор.: “Да попюк жэ я ногы, да попюк жэ я руки на пэкучэй прокывы” (ПФП I, 69), “Прыказав мэні свюкор-

таточко, шчоб на Шчодрыка торбу вышыла” (ПФП I, 401). Можливо, як результат вирівнювання за зразком структур, що зберігають пом’якшену вимову губних перед [ʏ] < *e, ув одній із говірок склалася словоформа *навючае* ‘навчає’, пор.: “*Ой, ёдын братко коныка сэдлае, а другый братко – навючае*” (ПФП II, 47).

В опрацьованих текстах спостережено відмінності в уживанні звука [ф], який не є питомо українським і через своє чужомовне походження не був засвоєний багатьма говорами. У говірках берестейсько-пінського ареалу простежено типово поліську заміну фонем [ф] консонантною сполукою [хв] чи одиничним [х]: *тухлічкамы* (ПФП I, 91), *хвартух* (ПФП I, 204), *хворсуны* (ПФП II, 513), див. у контексті: “*Потопталы ж мэнэ гончаровскы дэвкы, ой, тухлічкамы всё ж хромовымы*” (ПФП I, 91), “*Нашы сваты – хворсуны, на сёмух одны штаны*” (ПФП II, 513); щодо форми *хворсуны* пор. біл. *фарсун* ‘той, хто хизується собою’ (ТСБМ, 707), укр. *форс* ‘хизування, гордощі’ (ТСУМ III, 667) та ін.

Натомість ув одній говірці східної частини досліджуваного ареалу зафіксовано випадок гіперичного заступлення звукосполуки [хв] фонемою [ф], що становить релевантну особливість українських говорів південно-західного типу: *фалыласа* (ПФП II, 170), пор.: “*Фалыласа млада дівонька, шчо родыны много*” (ПФП II, 170). Засвідчене явище є одним зі свідчень на користь гіпотези про те, що західнополіські говірки склалися в результаті нашарування на північноукраїнську діалектну основу рис південно-західних говорів.

Кількома прикладами в берестейсько-пінських говірках засвідчено вживання губного [в] у якості протези: *вуроки* (ПФП II, 249), *вумна-розумна* (ПФП II, 320), *вутонька* (ПФП II, 351), *ў вучы* (ПФП II, 33), *вузёл* (ПФП II, 31), *вовэчычка* (ПФП I, 36), *водну дівку* (ПФП I, 176), *навучаты* (ПФП I, 212) та ін., пор.: “*Ой, кыча, кыча, да вовэчычка кыча, ой, нідэ ж мынэ моя мамонька клыча*” (ПФП I, 36). Разом із тим простежено чимало давніх форм, у яких, на відміну від більшості діалектів та літературної мови, така протеза не розвинулася: *пуд окэңцэм* (ПФП I, 136), *огэнь* (ПФП II, 54), *осьмі* (ПФП II, 191), *на осьмуі* (ПФП II, 303), *овсом* (ПФП II, 225), *ольховыі* (ПФП II, 223), *озьму* (ПФП I, 437), *озьмэмо* (ПФП II, 49), *улоньках* (ПФП II, 61), *авторок* (ПФП I, 251), *оны* (ПФП II, 335) та ін., пор.: “*Я ж тых татарув мічом посіку, красну дівчыну за сэбэ озьму*” (ПФП I, 437), “*Да чыя ж то матэнька по всіх улоньках ходыть?*” (ПФП II, 61).

Деякі відмінності в уживанні губних фонем у говірках берестейсько-пінського Полісся зумовлені нерегулярними звуковими модифікаціями у структурі загальноновжिवаних лексем. Так, континуанти псл. **бъѣла*, **бьѣла* послідовно відбивають регресивну суміжну асиміляція за глухістю, внаслідок якої стало можливим заступлення [б] > [п]: *пчілка*, *пчілонька* (ПФП II, 444), *пчілки* (ПФП II, 130), *пчолкы* (ПФП I, 436), *пчолочки* (ПФП I, 421), *пчолыма* (ПФП II, 40), *пчолэй* (ПФП II, 41), пор.: “*Да лэтять пчілки да на яблонькы, да на ярэе зілле*” (ПФП II, 130).

Фонетичні варіанти загальноновживаної лексеми *кропива* в багатьох говірках берестейсько-пінського ареалу ілюструють наслідки дистантної метатези у групі [к ... п] > [п ... к]: *прокывою* (ПФП I, 68), *на прокывы* (ПФП I, 69), пор.: “*Да потюк жэ ногы, да потюк жэ я руку на пэкучэй прокывы*” (ПФП I, 69).

Натомість континуанти псл. **medvědъ* зберігають давню структуру без наслідків метатези, що представлена в загальноновживаному *ведмідь*: *мэдвэдъ* (ПФП II, 265), *мэдвэдю* (ПФП II, 84), *з мэдвэдыком* (ПФП I, 315), пор.: “*Ой, у лісы, лісы мэдвэдъ рыкае, юв нашэй Марусі свёкров лыхая*” (ПФП II, 265) та ін.

Словоформа *вэндруе* (ПФП I, 224), пор.: “*Ёх, ёдын жэ грае, ёх, а другый – нотуе, чого ж та дівчына із Шоломыч вэндруе*” (ПФП I, 224), на протывагу укр. загальноновж. *мандрувати* < *вандрувати* з результатом дистантної регресивної асиміляції за способом творення [в ... н] > [м ... н], також точніше зберігає первісну структуру; ідеться про запозичення з німецької мови, пор. нім. *wandern* ‘бродити, блукати, мандрувати’ (ЕСУМ, III, 380).

2. Відмінності в мікросистемі передньоязикових фонем.

У берестейсько-пінських говірках спостережено ряд відмінностей супроти української літературної мови та інших говорів у навантаженості м’яких варіантів передньоязикових

фонем, що пов'язано переважно зі специфікою рефлексії етимологічних голосних *e, *ě, *e, *i.

Так, фольклорні матеріали, співвідносні з українськими говірками східної частини берестейсько-пінського ареалу, відбивають звичайно непослідовне збереження м'якої вимови передньоязикових [д'], [т'], [л'], зрідка також [з'], [с'], [н'] перед [i] < *i: *помогті* (ПФП II, 38), *высті* (ПФП II, 35), *мэсті, нэсті* (ПФП I, 214), *іті* (ПФП I, 52), *полэтіш* (ПФП I, 291), *потратіла* (ПФП I, 108), *нэ вдэліла* (ПФП I, 108), *шлі* (ПФП II, 62), *зымліца* (ПФП I, 142), *вэліш, звэлічаты* (ПФП I, 440), *тэліцу* (ПФП I, 220), *стрэлів, поцэлів* (ПФП I, 245), *бэліла* (ПФП I, 276), *малін* (ПФП I, 337), *каліточка* (ПФП I, 407), *блізко* (ПФП II, 164), *бліжый* (ПФП II, 39), *страшылішчэ* (ПФП II, 36), *корэністэе, колосістэе* (ПФП II, 63) та ін., пор.: “*Ювмыласа, стала хатэньку мэсті, а свекровка кажэ: – Трэба в полэ обід нэсті*” (ПФП I, 214), “*Пошла замуж, ны трапіла, дармо літа потратіла*” (ПФП I, 108), “*Ой, зэлэная рута блізко долю стояла*” (ПФП II, 164).

Передньоязикові [д'], [т'], [з'], [с'], [л'], [н'] в цьому ареалі рідко зберігають свою історичну м'якість перед ненаголошеним [e] < *e, *ь, що в цій позиції внаслідок підвищення і звуження артикуляції може реалізуватися у звукові [i]: *масленіца* (ПФП I, 17), *в постелы* (ПФП I, 18), *ичоніділы* (ПФП I, 142), *ліжсала, діржсала* (ПФП I, 147), *зірно* (ПФП I, 232), пор.: “*Шчэ ж бу ты, доню, юв колысцы ліжсала, то лыхая доля юв голувцы стояла*” (ПФП I, 147).

Зате у випадку, коли наголошене [e] < *e, *ь перед твердим приголосним та в кінці слова заступається звуком [o], спостерігається збереження м'якої вимови [д'], [т'], [з'], [с'], [л'], [н']: *пова'лёна* (ПФП I, 113), *прывэ'зэна, розплэ'тэна, мэ'тэна* (ПФП I, 235), *мэ'тэная* (ПФП I, 464), *злюб'лёно, вый'дэно* (ПФП II, 218), *пудвэ'дэно* (ПФП II, 294), *куп'лёная* (ПФП II, 169), *яс'сён, кра'сён* (ПФП I, 437) *колэса* (ПФП I, 21), *колэсамы* (ПФП II, 221), *сёстры* (ПФП II, 371), *всё* (ПФП I, 53), *шатёр* (ПФП I, 451), *сэм дён* (ПФП I, 214), *в тёмному* (ПФП II, 267), *вэсёло* (ПФП I, 28), *высёлая* (ПФП I, 29), *далёко* (ПФП I, 17), *лёгко* (ПФП I, 65), *лёгонько* (ПФП I, 69), *лёгынько* (ПФП I, 76), *бэ'лёный, зэ'лёный* (ПФП I, 87), *зы'лён явур* (ПФП I, 309), *зы'лёного к'лёну* (ПФП I, 124), *пэркалёву, вышнёвым* (ПФП I, 150) та ін.; подібно також перед ненаголошеним [o] < [e] < *e, *ь: *узёл* (ПФП II, 37), *клё'новыі* (ПФП I, 128), *клё'ныны* (ПФП I, 215), *пэрстён* (ПФП I, 443), *на сёмух* (ПФП II, 513) < *на семохъ; пор.: “*Ой, скыну ж з тэбэ бэ'лёный, наложу ж тэбэ зэ'лёный*” (ПФП I, 87), “*Да вынэсы ж мэна, Божэ, з тёмного да луга в полэ*” (ПФП II, 267).

Принагідно зауважимо, що розвиток [д'] > [дз'] та [т'] > [ц'] перед рефлексами *i, *e відбито тільки у 18 текстах із 958 представлених у збірникові, причому всі ці твори, як зазначає упорядник, записані на півночі Брестської області та на Гомельщині, тобто співвідносяться не з говірками берестейсько-пінського ареалу, що мають типово північноукраїнський характер, а з білоруським діалектним континуумом, пор.: “*Млода Насцечка на гарэ ходзіць... пер'е збірае*” (ПФП I, 491), “*Ары, сыночак, ары хуценька жыта, пишаніцу, ўсяку пашиніцу*” (ПФП I, 493).

Перед рефлексами етимологічного *ě незалежно від місця наголосу засвідчено виразну, проте не завжди послідовну тенденцію до депалаталізації передньоязикових [д'], [т'], [л'], рідко також [з'], [с'], [н']: *дывэр* (ПФП I, 19), *нэдэ'лька* (ПФП I, 17), *дэты* (ПФП I, 19), *дэвкы* (ПФП I, 34), *дэдок* (ПФП I, 29), *нэ вдэліла* (ПФП I, 108), *надэліты* (ПФП II, 368), *в дэжі* (ПФП I, 336), *вылэ'тэла* (ПФП I, 17), *стэну* (ПФП II, 49), *лэзэ* (ПФП II, 119), *вэлыла* (ПФП I, 263), *лэшчынонька* (ПФП I, 131), *слэду* (ПФП I, 75), *хлывэчкы* (ПФП I, 421), *лэныва* (ПФП I, 198), *пудлытають* (ПФП I, 323), *в лыску* (ПФП I, 437), *сплытала* (ПФП I, 455), *посэчу* (ПФП I, 214), *в сэножаты* (ПФП I, 338), *сым'я* (ПФП II, 351), *пуд сын'мы* (ПФП II, 476), *сныгы* (ПФП II, 423), подібно перед рефлексами наголошеного *ě у флексіях наказового способу: *хо'дэмо* (ПФП I, 288), *хо'дэм* (ПФП I, 149), *і'дытэ* (ПФП II, 303), *однэ'сымо* (ПФП II, 332), *занэ'сымо* (ПФП I, 323), *занэ'сэмо* (ПФП I, 322), *тра'сытэ* (ПФП II, 367) та ін., пор.: “*В одному танку – дэвка в вэнку, в другому танку – дэвка в шовку*” (ПФП I, 82), “*Да кажуть людэ, шчо сырота лэныва*” (ПФП I, 198), “*Захватылы нас сныгы-морозы в дорозы*” (ПФП II, 423). У частині текстів відбито м'яку вимову передньоязикових у цій позиції: *дело* (ПФП I,

208), *девчыно* (ПФП I, 280), *девса* (ПФП II, 339), *присесты* (ПФП I, 198), *посею* (ПФП I, 247), *сейса, лес* (ПФП I, 338), *хлев* (ПФП I, 209), *з сенэчок* (ПФП I, 227), *снаданне* (ПФП I, 240), *нагневавса* (ПФП I, 339), *болетымэ* (ПФП II, 251) та ін.

Цей же матеріал свідчить про непослідовність, незавершеність у берестейсько-пінських говірках процесу депалаталізації історично м'яких передньоязикових перед рефlekсами етимологічного **ɛ*: *до колодэзя* (ПФП II, 51), *глэдыть* (ПФП I, 17), *лэгла* (ПФП I, 237), *розлыгае* (ПФП II, 132), але *колодез* (ПФП I, 201), *заколедоваты* (ПФП I, 409), *гледіты* (ПФП I, 213), *гледыть* (ПФП I, 457), *нэ глідів, нэ заглідав* (ПФП II, 515), *легло* (ПФП II, 288), *позлегала* (ПФП II, 164), *носетъ, просетъ* (ПФП II, 385) та ін., пор.: “*Прылэтілы орлы до колодэзя*” (ПФП II, 51), “*Юв городчыку на загунчыку зілечко розлыгае*” (ПФП II, 132).

За матеріалами фольклорного збірника, в берестейсько-пінських говірках зовсім низькою частотністю характеризується сонорний вібрант [r'], що виявився майже послідовно депалаталізованим, у тому числі перед рефlekсами давніх голосних **i*, **ě*, **ɛ* та ін.: *стрылка* (ПФП I, 100), *бэрытэ* (ПФП I, 21), *на крыслы* (ПФП I, 61), *горэшкі* (ПФП II, 227), *рэжэ* (ПФП II, 370), *горэлку* (ПФП I, 195), *на рэчку* (ПФП I, 203), *грэшны* (ПФП I, 262), *по дворы* (ПФП I, 160), *пысары* (ПФП II, 299), *сустрэв* (ПФП I, 189), *в стрэсы* (ПФП I, 194), *прасты* (ПФП I, 176), *запражы* (ПФП I, 162), *запрэжы* (ПФП II, 167), *до мора, цара* (ПФП I, 51), *цару-господару* (ПФП I, 53), *гороваты* (ПФП I, 319), *говорачы* (ПФП I, 355), *трасытэ* (ПФП II, 367), *раба* (ПФП I, 89), *дыравымы, коравымы* (ПФП I, 91), *гракнэ* (ПФП I, 94), *грукну* (ПФП I, 381), *градочки* (ПФП I, 116), *згарае* (ПФП I, 155), *нэ тэраты* (ПФП I, 161), *вэчэра* (ПФП I, 18), *сварать* (ПФП I, 19), *крачэ* (ПФП I, 24), *на моры, выратуй, ратунку, з гора, выратоваты* (ПФП II, 142), *радамы* (ПФП II, 389) та ін., пор.: “*Ой, пойду ж я кругом-бором, говорачы з паном-Богом*” (ПФП I, 355), “*Потопталы ж мэнэ кошэвыцкы дэвкы постолышчымы всё ж дыравымы, а ганучкамы всё ж коравымы*” (ПФП I, 91), “*Моя мамочка рудна, да выратуй мэнэ з мора, да выратуй мэнэ з мора, із вылыкого гора*” (ПФП II, 142). Як свідчать уміщені в збірникові тексти, у пінських говірках палатальність [r'] після його депалаталізації може навіть розвиватися в додаткову артикуляцію [л'] або [й]: *договорлялыса* (ПФП II, 22), *пр'яла* (ПФП II, 38), пор.: “*На “сватах” батькы з двух рук договорлялыса, колы будутъ ужэ “запоіны”*” (ПФП II, 22), “*На ёго молода з батькамы робыла: пр'яла, ткала, шыла, вышывала*” (ПФП II, 38).

Збереження м'якої вимови [r'] фіксоване спорадично і не становить релевантної риси жодної говіркової групи: *різаты* (ПФП II, 405), *грішных* (ПФП I, 39), *гріе* (ПФП II, 311), *горелкою* (ПФП II, 218), *нагретэса* (ПФП II, 334), *стреху* (ПФП II, 287), *у ред* (ПФП II, 387), *кучеревый* (ПФП II, 487) та ін., пор.: “*Збырала молода дывочок. Садыла вона іх ред у ред*” (ПФП II, 386), “*Кучеревый вознычэнько, погоняй конычэньку*” (ПФП II, 487).

Залучений для дослідження фольклорний матеріал відбиває майже послідовну депалаталізацію історично м'якого [ц'] у ряді фонетичних позицій, а саме:

а) перед рефlekсами етимологічного **ɛ*: *поцэлыв* (ПФП I, 130), *поцэлів* (ПФП I, 245), *оцынылы* (ПФП II, 401), *цыну* (ПФП II, 33), *цыловаты* (ПФП I, 257), *цолуваты* (ПФП I, 113), *цолую, цолуютъ* (ПФП I, 80), *цоловатымэ* (ПФП II, 252), *поцолуе* (ПФП I, 341) та ін., пор.: “*Дывочки выночок кончылы, оцынылы ёго дорого: тры гарныцы пыва хмыльного од еі братэнька рідного*” (ПФП II, 401), “*Твоя борода - камыны вытыраты, а мое лычко - козакам цыловаты*” (ПФП I, 257);

б) у прикметниковому суфіксі -*цьк*-: *грэцкый* (ПФП II, 75), *грэцкая* (ПФП II, 87), *сыроцкая* (ПФП I, 30), *жоноцкую* (ПФП I, 101), *парубоцкую* (ПФП I, 100), *козацку* (ПФП I, 295), *турэцкую* (ПФП II, 266), *шляхецкого, оцецкого* (ПФП I, 102), подібно у структурі прислівників на зразок *по-шляхэцкы* (ПФП II, 75) та ін., пор.: “*А коровай грэцкый, спэчоный по-шляхэцкы*” (ПФП II, 75), “*Ой, бо я роду й оцецкого, люблю й сына шляхецкого*” (ПФП I, 102);

в) у відмінкових формах іменників, основи яких закінчуються на [ц']: *гостынэц* (ПФП I, 162), *обідэц* (ПФП I, 170), *місяц* (ПФП II, 301), *свэтлыца* (ПФП I, 18), *водыца, травыца* (ПФП I, 24), *сподныца* (ПФП II, 513), *нэчысныца* (ПФП I, 40), *богатырныца* (ПФП II, 303),

п'яныца (ПФП I, 18), *молодыцы* (ПФП I, 67), *крыныцы, водыцы, шыныцы* (ПФП II, 258), *на юлыцы* (ПФП I, 257), *куруцу, на юлыцу* (ПФП II, 513), *тэліцу* (ПФП I, 220), *сычовыцу* (ПФП II, 308), *тропыцюю, сэстрыцюю* (ПФП II, 330), *з сэмі крыныц* (ПФП II, 369), *у колысцы* (ПФП I, 18), *по лэшчыноньцы, по родыноньцы, по сокіроццы, по куділёццы* (ПФП I, 23), *по бочыццы, по дочыццы* (ПФП II, 298), *коло сэрца* (ПФП I, 104), *хлопцы* (ПФП I, 32), *хлопцув* (ПФП I, 17), *хлопцам* (ПФП I, 21) та ін., пор.: “*Ой ты, сваха мая, ты выходи на юлыцу, прынысы мні кусок сала, жареную курыцу*” (ПФП II, 513), “*Да рано-рано, з сэмі полёв піэньныца, да рано-рано, з сэмі крыныц водыца*” (ПФП II, 369); “*Дайтэ батюшцэ знаты: вэзэм дэток вэнчаты*” (ПФП II, 176);

г) у кінці зворотних дієслів у формах 3 особи однини та множини теперішнього або майбутнього часу: *мудруїца, лынуїца* (ПФП I, 314), *тросыца, сварыца* (ПФП II, 360), *зорыца, садыца* (ПФП II, 292), *пытаеца, кланяеца* (ПФП I, 29), *діеца, жэныца* (ПФП I, 17), *в'еца* (ПФП I, 104), *хыляеца, цураеца* (ПФП I, 216), *імэца, наплачэца* (ПФП I, 340), *наскачэца* (ПФП II, 299), *проспыца* (ПФП II, 349), *хочыца* (ПФП II, 322), *в'юца, л'юца* (ПФП II, 502), *рояца, вэсэляца* (ПФП II, 348) та ін., пор.: “*Ой, чэрэз мэжу да горох хыляеца, чую чэрэз людэ, шчо муй руд цураеца*” (ПФП I, 216), “*Ёй, да місяц светыть, а зора ж да зорыца, молода ж Манечка да на вез садыца*” (ПФП II, 292);

г) перед рефlekсами етимологічного **ε*: *дваццать* (ПФП I, 254), *одынацоту* (ПФП II, 199), пор.: “*Ой, зробітэ ж вы дай на чотыры ж боки, коб я нэ стояла да дваццать шыры роки*” (ПФП I, 254) та ін.

М'яка вимова [ц'] у берестейсько-пінських говірках фіксується спорадично, без чітко окресленого ареалу: *місяць* (ПФП II, 420), *нэма конця, бэз погонця, бэз корэня, кай дэрэвця* (ПФП I, 104), *грэбэньця* (ПФП II, 167), *на гулыцю* (ПФП II, 448), *із вынцю* (ПФП II, 446), *быз сподныць* (ПФП II, 470), *жінцям* (ПФП I, 314), *жінців* (ПФП I, 358), *гнэця, поломныця, найдыця, б'юця, поладяця, надяця* (ПФП I, 117), *втыраїця, пытаїця* (ПФП II, 441) та ін., пор.: “*Ныхай б'юця та й поладяця, а на мэнэ ны надяця*” (ПФП I, 117).

У ряді позицій засвідчено депалаталізацію інших історично м'яких свистячих. Так, у більшості говірок виявляється ствердіння [с'] у кінці різних форм зворотних дієслів, зокрема, в інфінітивах: *котытыса* (ПФП I, 71), *жэнытыса* (ПФП I, 72), *ўбыратыс* (ПФП II, 26), *роскыдатыс* (ПФП II, 29), *розжыватыс* (ПФП II, 22) та ін.; у формах 1 та 2 осіб обох чисел теперішнього часу: *боюса* (ПФП I, 34), *жэнысса* (ПФП I, 80) та ін.; у родово-числових формах минулого часу: *ворвавса* (ПФП I, 85), *фалыласа* (ПФП II, 170), *злякаласа, захаваласа* (ПФП I, 54), *вмыласа* (ПФП I, 56), *покачаласа, зосталаса* (ПФП I, 70), *одозвалас* (ПФП I, 331), *курулас, журылас* (ПФП II, 397), *розтыклосо* (ПФП II, 23), *начыналасо* (ПФП II, 24) та ін.; у формах 1 та 2 осіб обох чисел майбутнього часу: *вэрнэмса* (ПФП I, 35), *наплачэсса* (ПФП I, 25), *нагорэшса, напасэшса* (ПФП I, 21), *нагорэсса, набушуїсса* (ПФП I, 24), *найысыса, нажывэсса* (ПФП I, 25) та ін.; у формах 1 особи множини та 2 особи обох чисел наказового способу: *скіньмоса* (ПФП I, 90), *лякайса, сповыдайса* (ПФП I, 40), *одэвайса, ворочайса, пэрэджыгнайса* (ПФП I, 52), *собырайса* (ПФП I, 53), *пэрэхрыстайса, нэ буйса* (ПФП I, 54), *вмывайса, вчысайса* (ПФП I, 55), *нэ сподывайса* (ПФП I, 56) та ін., пор.: “*А тая ж дівчыно Цмока злякаласа, за крутые горы дай захаваласа*” (ПФП I, 4), “*Ны плач ворон – найысыса, ны плач дівко – пуйдэши замуж, пуйдэши замуж – нажывэсса, нажывэсса, наплачэсса*” (ПФП I, 25). Депалаталізацію м'яких свистячих [з'], [с'] представлено й у формах типу *колодяз* (ПФП II, 257), *у війску* (ПФП II, 445), *блызко, нызко* (ПФП I, 431), *рускої* (ПФП I, 112), *царскія* (ПФП II, 503) та ін., пор.: “*Колодяз на дворі, вэдэрцэ на ключы*” (ПФП II, 257), “*Старшый брат в війску служыть*” (ПФП II, 445).

Аналіз фольклорних записів дає підстави говорити про незавершеність у говірках берестейсько-пінського ареалу процесу депалаталізації історично м'яких шиплячих, що констатували й інші дослідники. Так, у текстах, співвідносних з берестейсько-кобринською говірковою групою, відбито збереження пом'якшеної вимови шиплячих перед наголошенням [ε] < **ε*, **а*: *звынчелы* (ПФП II, 435), *дівчетко* (ПФП II, 405), *выражэю* (ПФП II, 418), *выражэй* (ПФП II, 449), *шенка* (ПФП II, 424), *маршелка* (ПФП II, 450), *жер, жель* (ПФП II,

478), *желю* (ПФП II, 477) та ін., пор.: “*На ёму шепка гожа... як чырвоная рожса*” (ПФП II, 424), “*Выйды, выйды, батынько, з свычамы... вжэ мы твое дятятко звынчелы*” (ПФП II, 435). У говірках східної групи пом’якшену вимову шиплячих фіксовано рідко тільки перед [i] < *i: *положиты* (ПФП I, 170), *поджінаты, поджідаты, поджінайса* (ПФП I, 336), *жэнчїк* (ПФП I, 361), а також перед ненаголошеним [e], що реалізується в цій позиції у звукові з більш високою і вузькою артикуляцією [i]: *жін’цы* (ПФП I, 300), *жін’цям* (ПФП I, 314), *жін’ців* (ПФП I, 358), пор.: “*Ой, дыво нам, жінцы, дыво, шчо пры місяцу дай жныво*” (ПФП I, 300), “*Поджінаты я й нэ буду, поджідаты я й нэ буду*” (ПФП I, 336).

Разом із тим у говірках переважно пінської групи відзначено тенденцію до більш послідовного порівняно з літературною мовою ствердіння шиплячих; явище засвідчене у кінці іменних основ: з *пэчы, в плэчы* (ПФП I, 276), з *роскошы* (ПФП I, 140), *свечы* (ПФП I, 54), *в пэчы* (ПФП I, 18), *голышы, пры душы* (ПФП II, 233), *ў вучы* (ПФП II, 33), *до повночы* (ПФП I, 139), *на пахучым зіллі* (ПФП II, 502), *пчылонькы* (ПФП I, 436), *ганучы* (ПФП II, 249), *колачы* (ПФП I, 409), *нашы коны* (ПФП II, 455), перед флексіями наказового способу дієслів: *колы’шымо, подэр’жымо* (ПФП II, 332), *пэ’чытэ* (ПФП I, 409) тощо, пор.: “*Ой, котыласа да колодочка з пэчы дай ударыла да нэлюбому в плэчы*” (ПФП I, 276), “*Сваты – голышы, ны мають грошэй пры душы*” (ПФП II, 233).

У кількох текстах збірника виявлено структури, в яких шиплячий приголосний заступився свистячим; ідеться про прийменники *мыз* ‘між’ (ПФП I, 431), *промыз* ‘поміж’ (ПФП I, 153) та заперечний займенник *ныц* ‘нічого’ (ПФП I, 227) < псл. **ніць*, пор.: “*Положитэ нас головы з головами, шчоб нэ розыйшылся любошчы промыз нами*” (ПФП I, 153), “*Ёх, да я ныц нэ ів, ёно рыбку з очамы, сам жэ я нэ знаю, шчо в дівчынонькы за чары*” (ПФП I, 227).

Деякі відмінності в навантаженості передньоязикових фонем у говірках берестейсько-пінського ареалу зумовлені комбінаторними змінами приголосних у консонатних сполуках. Так, простежено кілька різновидів асимілятивних змін у групах приголосних, а саме:

а) регресивну суміжну асиміляцію за твердістю [л’н] > [лн], [л’к] > [лк], [л’ц] > [лц]: *вілна, бэздільна* (ПФП I, 184), *самовулнычка* (ПФП II, 268), *настулнык* (ПФП II, 21), *повывалнык* (ПФП I, 419), *завывалнэ, завывалныцы* (ПФП II, 40), *осыпалныцам* (ПФП II, 32), *шчыльнэнько* (ПФП II, 256), *сылнэнько* (ПФП I, 156), *сылно* (ПФП I, 162), *колыбелка* (ПФП I, 419), *крылцэ* (ПФП I, 136), *крылца* (ПФП I, 241) та ін., пор.: “*Колыбелка позлочона, почэпочкы пэньковыі, повывалнык шовковэнькый*” (ПФП I, 419), “*У сад ішла – дробнэнько ступала, а із саду йшла – сылнэнько плакала*” (ПФП I, 156);

б) прогресивну контактну асиміляцію за місцем творення [зй] > [з’:] : *ззілы, ззідять* (ПФП I, 160) та ін., пор.: “*Ой, ёччыны, моя тэшичэнько, сіны, бо й южэ ж мэнэ да комарочки ззілы. – Да нэхай тэбэ, хоч собаки ззідять*” (ПФП I, 160);

в) регресивну суміжну асиміляцію за місцем і способом творення [йн’] > [н’:] : *пэршострінняя сыстра* (ПФП II, 40), пор.: “*Вынка накладають дівчыны самуй блыжнішшуй од жыныха: можэ, ёго рудная чы пэршострінняя сыстра*” (ПФП II, 40). Структура *пэршострінняя* пов’язана з уживаними в решті західнополіських говірок прикметниками типу *ст’рийн’і, ст’ридн’і, ст’рин’і* ‘двоюрідний’ (Арк., II, 179 – 180), що, як і споріднені лексеми *стри’йечний, стрі’нечний* ‘двоюрідний’ (Арк., II, 179), є континуантами псл. **stryjь* ‘дядько по батькові’ (Фасмер, III, 780), до якого зводиться відоме в українських південно-західних діалектах найменування *стрий* ‘дядько’ (Грінч., IV, 215);

г) прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [с’т’] > [с’ц’] – у говірках пінської групи: *лысцем* (ПФП I, 18), *посціль* (ПФП II, 38), *госцямы* (ПФП II, 34), *госцю* (ПФП II, 36), *часцій* (ПФП II, 42), *шчасце* (ПФП I, 24), *хрысціяне* (ПФП I, 51), *вэсці* (ПФП II, 33), *надоісь* (ПФП II, 33), пор.: “*Пуд калыной дівка гуляла, ёй калына лысцем шэптала*” (ПФП I, 18), “*Шумыть-гудэ – высна ідэ, шчасце й радость людям нысэ*” (ПФП I, 24);

г) прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [жд] > [ждж] : *дожджэмо < дождемо* (ПФП II, 60), пор.: “*Богатого літочка дожджэмо, стодолы жыточка нажнэмо*” (ПФП II, 60);

д) прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [нш] > [нч]: *мэнчому* (ПФП I, 416), пор.: “*Старшому брату – кований пояс, середньому брату – золотий пэрстён, мэнчому брату – сама, молода*” (ПФП I, 416);

е) регресивну суміжну асиміляцію за способом творення і глухістю [дц] > [ц:] та [дч] > [ч:]: *дваццать* (ПФП I, 254), *одынаццоту* (ПФП I, 199), *оччыны* (ПФП I, 61), пор.: “*Ой, зробітэ ж вы дай на чотыры ж боки, коб я нэ стояла да дваццать шыры роки*” (ПФП I, 254), “*Володар, володар, эй, оччыны ворота, эй!*” (ПФП I, 61);

є) регресивну суміжну асиміляцію за способом творення [д’н’] > [н’:]: *сёння* ‘сьогодні’ (ПФП I, 17), пор.: “*А в нас сёння масленіца*” (ПФП I, 17).

Зі змін дисимілятивного типу виявлено:

а) регресивну суміжну дисиміляцію за місцем творення [дч] > [йч] і [дц] > [йц]: *молойца* (ПФП I, 421), *молойчык* (ПФП I, 437), *молойчыкы* (ПФП I, 82), *хлопчыкі-молойчыкі* (ПФП II, 71), *молойчэ* (ПФП I, 102) та под., пор.: “*На юлоньцы да тры танчыкы, тры танчыкы, тры молайчыкы*” (ПФП I, 82), “*Мні надоіло попэрод ждучы, попэрод ждучы, на турка б’ючы, тыбэ, молайца, спомынаючы*” (ПФП I, 421);

б) регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [н:] > [дн]: *повыдна* (ПФП II, 21), *ны повыдны* (ПФП II, 29), пор.: “*Дівка... повыдна була йті до жыныховыі маты і запрасюваты йіі до сыбэ в госты*” (ПФП II, 21);

в) регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [н’к] > [йк]: *сэрдэйко* (ПФП II, 231), *до сэрдыйка* (ПФП II, 306), *гостэйкі* (ПФП II, 60), *сватэйкы* (ПФП II, 57), *высіллейко* (ПФП II, 113), *квітэйкы* (ПФП II, 183), *сонэйко* (ПФП II, 58), *долею-шчасцейком* (ПФП II, 147), *братэйко* (ПФП II, 145), *братэйкамы* (ПФП II, 328) та под., пор.: “*Да ішло ж, ішло сонэйко да із рускої стороны*” (ПФП I, 112), “*Прыідуть до мэнэ гостэйкі, торговаты да моі косонькі*” (ПФП II, 60);

г) регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [чт] > [шт]: *шыры* (ПФП I, 254), *вышырох* (ПФП II, 71), *што* (ПФП I, 135), *штодэнь* (ПФП I, 55), пор.: “*Ой, зробітэ ж вы дай на чотыры ж боки, коб я нэ стояла да дваццать шыры роки*” (ПФП I, 254), “*Да давала Цмоку дай штодэнь obroку, дай штодэнь obroку дай по чоловіку*” (ПФП I, 55);

г) регресивну дистантну дисиміляцію за способом творення [л ... л] > [н ... л]: *коныбіль* (ПФП II, 303), пор.: “*Сэм хур добра вызэ, на осьмуй сама йідэ. А в заду коныбіль вісыть*” (ПФП II, 303); аналізована форма структурно найближча до рос. *колыбель* ‘колиска’ (Фасмер II, 299), а також споріднена з укр. діал. *ко/либка, ко/любка* ‘колиска’, *ко/лібень* ‘маятник’, що вважаються похідними від дієслова укр. діал. *коли/бати, коле/бати, колі/бати* ‘розхитувати, колихати’ < псл. **kolēbati, *kolebati* ‘колисати; хитати’ (ЕСУМ II, 510).

Говірки берестейсько-пінського ареалу зберігають чимало давніх форм без наслідків нерегулярних звукових змін, представлених у багатьох українських діалектах та літературній мові. Так, структура *ручнык* (ПФП I, 240), *на ручныку* (ПФП I, 166), пор.: “*Тогді буду ж я дай всю правду говорыты, як будуть мэнэ на ручныку становыты*” (ПФП I, 166), продовжує псл. **rǫčьnikъ* < **rǫka*, що їй відповідає загальнолж. *рушник*, звукове оформлення якого склалося шляхом регресивної контактної дисиміляції за способом творення.

Словоформи *срыб’ра* (ПФП I, 432), *срэб’раную* (ПФП II, 372), пор.: “*Да дамо ж тобі да вылыкый дар, да вылыкый дар: срыбра-золота*” (ПФП I, 432), “*Дружка коровай крае, золотый ножык мае, срэб’раную толерку, шовковую хустынку*” (ПФП II, 372), засвідчують, що в місцевій говірці збережено іменник *срыбро, срэ’бро* < староруськ. *сьрєврo*, що зводиться до псл. **sьrebro* ‘срібло’ (Фасмер III, 606). Варіант *сырыб’ро* (ПФП II, 355), пор.: “*Дарую сырыб’ро на добро*” (ПФП II, 355), склався на базі шляхом асиміляції голосних *сьрєврo* > *сереб’ро* з подальшим підвищенням і звуженням артикуляції ненаголошеного [e] до [и]: **сереб’ро* > **сириб’ро*, пор. рос. *серебро* (Фасмер III, 606).

Відповідно до укр. загальнолж. *тарілка* у говірках берестейсько-пінського ареалу паралельно функціонують форми типу *на торілку* (ПФП II, 44), *торілкамы* (ПФП II, 112) і *толерку* (ПФП II, 372), *талірочку* (ПФП II, 466), пор.: “*Той, хто получыв кусок коровай, ложыть грошы, як выкуп, на торілку*” (ПФП II, 44), “*Дружка коровай крае, золотый ножык*

мае, *срэбраную толерку, шовковую хустынку*” (ПФП II, 372). Прийнято вважати, що східнослов'янське **тарѣль** через польське *talerz*, чеське *talíř* зводиться до середньовісньонімецького *talier* ‘тарілка’ (Фасмер IV, 24), а отже, відбиває дистантну метатезу [л ... р] > [р ... л].

Уживані в говірках берестейсько-пінського ареалу словоформи *дождж* (ПФП I, 167), *дожджык* (ПФП II, 455), пор.: “*Ой, дождж ідэ дай дорога кладэцца*” (ПФП I, 167), є закономірними континуантами псл. **dъždъ* ‘дощ’, яке, очевидно, з давнішого **dъzdъ*. Укр. загальнолж. *дощ* [дошч] склалося як результат оглушення дзвінких приголосних у кінці слова. У цих же говірках виявлено варіант *дожджов* (ПФП I, 346), пор.: “*Вэнок в полы жэ настоявса... друбных дожджов вун напывса*” (ПФП I, 346), що відбиває прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення у консонантній групі [ждж] > [ж:].

Без регресивної дисиміляції за способом творення [зв] > [дзв] у досліджуваних говірках уживані структури *звонком*, *позвоныв* (ПФП I, 458), *звінты* (ПФП II, 52), *завзыніла* (ПФП I, 24), пор.: “*А йшчэ надраній Іванко устав, Іванко устав, звонком позвоныв*” (ПФП I, 458); пор. псл. **zvъněti* ‘дзвеніти’. Подібно форма *гузік* (ПФП II, 514), пор.: “*А сват – гоп, штаны – лоп, гузік одорвавса*” (ПФП II, 514), є прямим континуантом псл. **guzъ* ‘вузол; гуля, пухлина’ (ЕСУМ I, 612 – 613).

Ув одній із говірок берестейсько-пінського ареалу засвідчено форму *піздо* (ПФП I, 242), пор.: “*Ёй, як прыіхав да муй мылэнькій піздо, порубав жэ мою постіль білу грізно*” (ПФП I, 242). Зауважимо, що такий варіант прислівника загальнолж. *пізно* зі збереженням передньоязиковим [д] більш точно зберігає морфемно-звукову структуру форми староруськ. **позьдно**: після занепаду редукованого трикомпонентна консонантна сполука не зазнала спрощення [здн] > [зн], як в українській літературній мові.

Натомість у говірках окресленого масиву виявлено нетипові для української літературної мови випадки спрощення двокомпонентних сполук приголосних, коли опускається передньоязиковий консонант:

а) [дл'] > [л'] у прийменникові *ля* < *для* < псл. **dъlja* (ЕСУМ II, 94): *ля свёкровкы* (ПФП I, 222), *ля кого* (ПФП I, 229), *ля дівчыны* (ПФП I, 131), *ля сэрца* (ПФП I, 132), *ля тыбэ* (ПФП I, 142), *ля мынэ* (ПФП I, 149), *ля мамонькы* (ПФП I, 159), *ля таточка* (ПФП I, 168) та ін., пор.: “*Шчо зародыцца – ля мэнэ, молодэі, а як нычого, то ля свёкровкы мэі*” (ПФП I, 222); “*Ох, ля дівчыны да мэдок-пыво носять, а козак-бідняк холоднэі воды просыть*” (ПФП I, 131);

б) [кр] > [к] у вторинному прийменникові *кай* < *край*: *кай ёкэнца* (ПФП I, 171), *кай дэрэвця* (ПФП I, 104), *кай дубровы* (ПФП I, 139), *кай бору*, *кай саду* (ПФП I, 337), також похідне *покай*: *покай мэнэ* (ПФП II, 231), пор.: “*Молода дівчына кай ёкэнца ж стояла, на свого нэлюба із ёкэнца ж поглядала*” (ПФП I, 171), “*Покай мэнэ купцы ідуть, мое голлічко сычуть*” (ПФП II, 231).

Виявлено також випадок усічення одиничного передньоязикового приголосного в кінці слова: *зарэ* (ПФП II, 31) < *зараз*, пор.: “*Зарэ молодыі можуть крошкы выпыты й прыкусыты*” (ПФП II, 31).

3. Відмінності в частотності вживання фонемі [й].

Навантаженість середньоязикового [й] у говірках берестейсько-пінського ареалу дещо зростає у зв'язку з такими факторами:

а) свердінням історично м'яких губних перед рефlekсами етимологічного **e*, якщо воно супроводжується розвитком додаткової артикуляції: *пов'ёв* (ПФП I, 456) [пов'йов] < псл. **povedlъ*, *пов'ёз* (ПФП II, 298) [пов'йоз] < псл. **rovezlъ*, *пыв'юв* (ПФП II, 28) [прив'йўв] < псл. **privedlъ*, *пыв'юз* (ПФП II, 30) [прив'йўз] < псл. **privezlъ*, подібно також *обов'юв* (ПФП II, 40) та ін., пор.: “*Вун узав еі да за ручыньку да пов'ёв еі да в свытлычэньку*” (ПФП I, 456);

б) появою протетичного [й] у словоформах типу *по юлоньцы* (ПФП I, 94), *юлку* (ПФП I, 436), *ютонька* (ПФП II, 352), *яйбы кого* (ПФП I, 102), *ёкэнцэ* (ПФП II, 157), *йішчэ* (ПФП II, 326), *ёдын* (ПФП II, 47), *ён* (ПФП I, 18) < **онъ* ‘він’, *йона* (ПФП II, 309), *йна* (ПФП II, 514) <

*она 'вона', йно (ПФП I, 61) < *оно 'воно' та ін., пор.: "Скачэ гарабэйко дай по юлоньцы" (ПФП I, 94), "Вдовын сын – гурка п'яныца. Ён в корчму ідэ, як мак цвітэ, а з корчмы ідэ, як мак одцвітае" (ПФП I, 18);

в) регресивною суміжною дисиміляцією за місцем творення у консонантних групах [дч] > [йч] і [дц] > [йц]: *молойца* (ПФП I, 421), *молойчык* (ПФП I, 437), *молойчыкы* (ПФП I, 82), *хлопчыкі-молойчыкі* (ПФП II, 71), *молойчэ* (ПФП I, 102) та под., пор.: "На юлоньцы да тры танчыкы, тры танчыкы, тры молайчыкы" (ПФП I, 82), "Мні надоіло попэрод ждучы, попэрод ждучы, на турка б'ючы, тыбэ, молайца, спомынаючы" (ПФП I, 421);

г) регресивною суміжною дисиміляцією за способом творення у консонантній групі [н'к] > [йк]: *сэрдэйко* (ПФП II, 231), *до сэрдыйка* (ПФП II, 306), *мойму сэрдэйку* (ПФП I, 177), *гостэйкі* (ПФП II, 60), *сватэйкы* (ПФП II, 57), *высіллейко* (ПФП II, 113), *квітэйкы* (ПФП II, 183), *сонэйко* (ПФП II, 58), *долею-шчасцейком* (ПФП II, 147), *братэйко* (ПФП II, 145), *братэйкамы* (ПФП II, 328) та под., пор.: "Да ішло ж, ішло сонэйко да із руской стороны" (ПФП I, 112), "Прыідуть до мэнэ гостэйкі, торговаты да моі косонькі" (ПФП II, 60);

г) збереженням [й] у простих формах вищого ступеня порівняння прикметників: *хорошийший* (ПФП II, 127), *бэлійшыи, мылейшыи* (ПФП II, 128), *тышійша* (ПФП I, 152), *тышэйша* (ПФП I, 224), *старыйшые* (ПФП I, 241), *вэрнійшого, цвітнійшого* (ПФП I, 302), *жарчыйша* (ПФП II, 135) та ін., пор.: "Ой, жарка ж, жарка да калына в лузы. Ой, шчэ й жарчыйша дэвчынонька в батька" (ПФП II, 135), "Нэма роду вэрнійшого да за рудну ж мамоньку" (ПФП I, 302);

д) збереження простих форм вищого ступеня порівняння прислівників типу *пузній, раній* (ПФП I, 296), *вэсэлій* (ПФП I, 388), *ясній* (ПФП II, 180), *дывнеи* (ПФП II, 276), *вышій* (ПФП II, 32), *вышэй* (ПФП II, 165), *крашэй* (ПФП II, 220), *бліжый* (ПФП II, 39), *далэй, блыжэй* (ПФП II, 317) та ін., пор.: "Покуль сонэйко вышэй узойде, молода дівонька дыжу обойдэ" (ПФП II, 165);

е) відсутністю приставного [н] у займенниках 3 особи у формах родового, давального, знахідного та місцевого відмінків за наявності прийменників, а також у формі орудного відмінка, що зумовлено граматичною аналогією: *прышов до еі* (ПФП I, 79), *іду до еі* (ПФП I, 83), *з йіх людэ нэ смэялыса* (ПФП II, 182), *прышов к юі* (ПФП I, 14), *в юі ны ходыла* (ПФП I, 157), *за йім ёго мамонька* (ПФП II, 115), *з ёю сісты* (ПФП I, 244), *будэи ты юі* (палкою) *дівок быты* (ПФП I, 81), *було ёю нэ хвалытыса* (ПФП II, 271), *йімы потрасэ* (ПФП II, 236) та ін.

Згідно з іншими фонетичними процесами частотність уживання середньоязикового [й] дещо зменшується:

а) послідовно опускається етимологічний [й] на початку кореневої морфемі після префікса: *прыдэ* (ПФП I, 27), *прышов, зышов* (ПФП II, 322), *прышла* (ПФП I, 51), *вышла* (ПФП I, 111), *зашла* (ПФП I, 53), *зошов* (ПФП I, 132), *розышлыса* (ПФП I, 170), *вымэ* (ПФП I, 128), *прымай* (ПФП II, 492), *прымэм* (ПФП I, 211), *пэрэнять* (ПФП I, 60) та ін., пор.: "Ой, хто ж тую сочэвычэньку вырвэ, то туй мынэ од родынонькы вымэ" (ПФП I, 128), "Як прышлы дівчата тог тіло наражаты, а вун став й думае, да котору з них взаты" (ПФП I, 132);

б) послідовно опускається етимологічний [й] у формах 2 особи однини та множини наказового способу дієслів, що мають односкладовий корінь: *ны, вылли* (ПФП II, 203), *бі* (ПФП II, 253), *пытэ* (ПФП I, 139), *нітэ* (ПФП I, 181) та ін., пор.: "Ны ны, сынку, пэришую чарку, вылли коню на грывоньку" (ПФП II, 203), "Пытэ, ворогы, да гуркую горілку, ёно ж ны судітэ да мынэ, млоду дівку" (ПФП I, 139);

в) можливе опускання кінцевого [й] у флексіях називного відмінка однини прикметників чоловічого роду: *чужы* (ПФП II, 157) та ін., пор.: "Нэ плач, Ганночко, нэ тужы, я юв тэбэ таточко нэ чужы" (ПФП II, 157);

г) засвідчено прогресивну контактну асиміляцію за місцем творення в консонантній групі [зй] > [з':]: *ззілы, ззідыть* (ПФП I, 160) та ін., пор.: “*Ой, ёччыны, моя тэшчэнько, сіны, бо й южэ ж мэнэ да комарочки ззілы. – Да нэхай тэбэ, хоч собаки ззідыть*” (ПФП I, 160).

4. Відмінності в мікросистемі задньоязикових та фарингальної фонем.

Опрацьовані фольклорні тексти відбивають деякі відмінності в навантаженості пом'якшених варіантів задньоязикових та фарингальної фонем. Так, у значній частині говірок берестейсько-пінського ареалу засвідчено звичайно непослідовне пом'якшення історично твердих задньоязикових та фарингального приголосних у звукосполученнях псл. **гу, *ку, *ху*, у зв'язку з чим постали сучасні їх варіанти [г'і], [к'і], [х'і]: *жоночки, кветочки, кідають* (ПФП I, 288), *покі* (ПФП II, 313), *ключики* (ПФП II, 315), *кінътэса, горэшки* (ПФП II, 227), *нэ з кім* (ПФП I, 106), *ныкім, кітаечку* (ПФП I, 304), *сваішкі, музыкі* (ПФП II, 119), *вкіпіла* (ПФП I, 204), *зіркі* (ПФП I, 474), *молойчыкі* (ПФП I, 250), *хлопчыкі-молойчыкі* (ПФП II, 71), *навікі* (ПФП I, 147), *сукенкі* (ПФП I, 207), *сокіркі* (ПФП II, 329), *по сокірочцы* (ПФП I, 23), *горонькі, цэрковкі* (ПФП II, 436), *гостэйкі, вестонькі* (ПФП II, 60), *ключыкі* (ПФП II, 77), *всі бэрогі* (ПФП I, 214), *могілкі* (ПФП I, 250), *свахі* (ПФП II, 53) та ін., пор.: “*Поповіча вэзуть на могілкі й хаваты*” (ПФП I, 250), “*Хлопчыкі-молойчыкі хочуть нас загубыты*” (ПФП II, 71). Пом'якшені [г'], [к'], [х'] спостережено також перед голосним [е]: *ёкенэчко* (ПФП II, 281), *два ангелі* (ПФП II, 55), *шляхецокого* (ПФП I, 102), *сукенкі* (ПФП I, 207) та ін., пор.: “*Ёй, на моры да на камэні купалыса да два ангелі*” (ПФП II, 55), “*Ой, хто ж тую да дубровку покосыть, ой, хто ж тые да сукенкі поносыть?*” (ПФП I, 207).

Незначне збільшення частотності вживання фарингального [г] пов'язане з можливістю його використання в якості протези: *годного* (ПФП II, 501), *говэчки* (ПФП II, 237), *говэчкамы* (ПФП I, 19), *гораты* (ПФП I, 21), *нэ горанэ* (ПФП I, 237), *нагорэсса* (ПФП I, 24), *гэта* (ПФП I, 39), *ганучы* (ПФП II, 249), *ганучкамы* (ПФП I, 91), *гарабэйко* (ПФП I, 93), *гінша* (ПФП I, 209), *по-гэнчому* (ПФП II, 31), *на годэжу* (ПФП I, 278), *ганголыв* (ПФП II, 131), *на гульцю* (ПФП II, 448) та ін., пор.: “*Прывэлы Кусту з зэлэнэнького бэзу, дай нам, пане, да усім на годэжу*” (ПФП I, 278), “*Замкну я ворота замкамы, пойду на гульцю з дывкамы*” (ПФП II, 448).

Говірки берестейсько-пінського ареалу в континуантах псл. **тэкькь* ‘м'який’ (ЕСУМ III, 547) зберігають подовжений задньоязиковий [к:], що з'явився після занепаду редукованого: *мякко* (ПФП I, 70), *м'якка* (ПФП I, 18), пор.: “*Жунка млода, чы мякка постэля, маты стара, чы тэпла свэтлыца*” (ПФП I, 18).

Більшість проаналізованих фонетичних явищ берестейсько-пінських говірок – власне українські інновації, ареал яких охоплює щонайменше всі північноукраїнські говори.

Умовні скорочення назв джерел

Арк. – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: В 2-х томах. – Луцьк: Вежа, 2000.

Грінч. – Грінченко Б.Д. Словарь української мови. – Т. 1 – 4. – К.: Наукова думка, 1996 – 1997.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У семи томах. – Т. I – III. – К.: Наукова думка, 1982 – 1989.

Лис. – Лисенко П.С. Словник поліських говорів. – К.: Наукова думка, 1974. – 259 с.

Назарова – Назарова Т.В. Связи говорів юго-западной Брестщины с соседними ареалами // Совецание по Общеславянскому лингвистическому атласу (28 – 31 мая 1968 г., г. Саратов): Тезисы докладов. – М., 1968. – С. 35 – 40.

ПФП, I – Раговіч У.І. Песенны фальклор Палесся. – Том 1. Песні святочнага календара. – Мн.: Чатыры чвэрці, 2001. – 527 с.

ПФП, II – Раговіч У.І. Песенны фальклор Палесся. – Том 2. Вяселле. – Мн.: Чатыры чвэрці, 2002. – 592 с.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Беларуская энцыклапедыя, 1999. – 783 с.

ТСУМ – Новий тлумачний словник української мови: У трьох томах. – К.: Аконіт, 2001.
Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В четырех томах. – М.:
Прогресс, 1964 – 1973.